

המפכ"ל: עוד לא הגענו לגבול העושה של הערבים ראש שב"כ: איננו מודאגים כל עוד הם חצי־משכילים

פרוטוקולים יוצאי דופן שהותרו לפרסום מגלים את הנימוקים שהשמיעה מערכת הביטחון כדי לדכא את המיעוט הערבי **אדם רו**

●●● בכל הנוגע ליחסה של המדינה לאזרחיה הפלסטינים, מדיניות החשיפה של התיעוד ההיסטורי רי בארכיונים נקבעת לפי מספר קריטריונים. אחד מהם נסוב סביב ההנחה שחשיפת תיעוד המלמד על מדיניות לא־שוויונית ואלימה, עלולה לפגוע בדימויה של המדינה ובביטחונה, ואף תגרוור תגובה ערבית־אזורית שתסכן את המדינה.

“יש להחזיק את הסקטור הערבי כמה שיותר נמוך על מנת שלא יעשה דבר”

מכיוון שיחסה ארוך השנים של המדינה לציבור הערבי הוא דכאני במהותו, אין פלא שהתיעוד הפתוח לעיון הוא חלקי מאוד. לפיכך, הניסיון להציג תיאור רציף של מעדות בכירי מערכת הביטחון לאורך השנים הוא כמעט בלתי־אפשרי. אולם שני תיקים, שנפתחו באחרונה לעיון בארכיון המדינה, מאפשרים הצצה חריגה לעמדות היסוד של ראשי מערכת הביטחון כלפי האזרחים הפלסטינים, ומאפשרים להתוודע לעקרונות שהנחו אותם.

הפרוטוקול הראשון שנחשף לבקשת מכון עקיב בות, וכתורתו “סיכום ישיבה בענייני המיעוט הערבי בישראל”, מסכם ישיבה שהתקיימה בפברואר 1960 לבקשתו של אורי לוברני, יועצו לענייני ערבים של ראש הממשלה דוד בן־גוריון. לוברני כינס את ראשי ורועות הביטחון העוסקים ב”סוגיה הערבית”, מושג שכיח בדיונים באותן שנים. הפרוטוקול השני, “קווי יסוד למדיניות כלפי מיעוט הערבי בישראל” מיוני 1965, מכיל עשרות רבות של עמודים המביאים את דבריהם של בכירי שלטון נוספים וראשי מערכת הביטחון. מטרתו היתה לסכם את תוצאות 17 שנות המדיניות שחלפו מאז 1948 כלפי האזרחים הפלסטינים ולהמליץ על המדיניות בה יש לנקוט בטווח הקצר ובטווח הארוך כאחד.

משני הפרוטוקולים עולה תמונה ברורה: מערכת הביטחון היתה כלי שרת בידי אלה בשלטון שחפצו במדיניות של סגרציה והכפפתה של

“צריך לכוון את הנוער הערבי למקצועות טכניים ולחקלאות”

החברה הערבית לזו היהודית. ראשי המערכת טענו שבשנים שחלפו מאז המלחמה השלטון לא נקט פעולות מספקות דיין לדיכוי התפתחותה של החברה הערבית. בדיונים הובאו גם קולות שסברו שיהיה זה רצוי לנצל מלחמה עתידית

לצורך גירוש אזרחים פלסטינים. כך לדוגמה, קבע בדיון ב-1960 יוסף נחמיאס, מפכ"ל המשטרה, ש”יש להחזיק את הסקטור הערבי כמה שאפשר נמוך על מנת שלא ייעשה דבר”. לדבריו, עוד לא “הגענו לגבול העושה” של האזרחים הפלסטינים, ואין לעורר את “התיאבון” הערבי. גם עמוס מנור, ראש השב”כ, ראה את המשטר החמולתי המסורתי כיתרון עבור השלטון היהודי. “אין להחיש תהליכים כמו ידינו. יש לשמור על המסגרות החברתיות הקיימות... ככלי של טוני נוח”. הוא הזהיר שמשכילים ערבים יהיו “בעיה”, וקבע ש”איננו מודאגים כל עוד הם חצאי משכילים”. לדבריו, על ישראל לשמר את “המשטר החברתי המסורתי” מכיוון שהוא “מאט את קצב הקידמה והפיתוח”.

לראש השב”כ היה הסבר סוציולוגי מדוע יש למנוע מאזרחים פלסטינים לרכוש השכלה. מנור הסביר כי “לא פרולטריון עושה מהפכות, כי אם אינטליגנציה מפותמת”. ראוי לשים לב לדבריו הבאים: “יש להפעיל את כל החוקים, גם אם הם לא סימפטיים. על אמצעים בלתי־חוקיים יש לחשוב רק כשאין ברירה וגם אז – רק בתנאי שיש תוצאות טובות... יש לקיים שלטון בתקיפות מבלי

“אם השילוב נועד להעלות את רמת החיים של הסקטור הערבי ולא את טובת המדינה יש לשלול אותו”

להתחשב בדעת הקהל”. אהרן שלוש, ראש המחלקה לתפקידים מיוחדים במשטרה, קבע בדיון ב-1965 שזה אולי “דבר ריאקציוני” לחזק את המבנה החברתי השמרני של הערבים, “אבל... באמצעות מסגרות אלו אנו שולטים טוב יותר בשטח הערבי”.

כלפי חוץ תמיד הוצגה “הסוגיה הערבית” כשאלה ביטחונית, אולם בדיון הסגור מ-1965 הרשו לעצמם המשתתפים להתייחס לנושא זה בפתיחות יוצאת דופן. יוסף הרמלין, שהחליף את מנור כראש השב”כ, ביטא את הדברים במפורש: “האינטרס שלנו – לשמור על מדינת ישראל כמדינה יהודית. זאת הבעיה המרכזית. כאשר אנו אומרים ‘ביטחון’, הכוונה לזאת. לא דווקא למהפכה על ידי הערבים”. יהושע ורבין, מפקד הממשל הצבאי, הבהיר למשתתפים ש”אין בעיה ציבורית שאיננה ביטחונית”.

פנחס קופל, המפכ"ל, חזרה החזיק אחריהם וקבע בדיון ש”יש לראות כל פעולה כזאת מתוך לא מה טוב לערבים, אלא מה טוב ליהודים”. ואילו משה קשת, מנכ”ל משרד הביטחון,

הצטרף לקודמיו והיווה דוגמה לטיפוס “הליברלי” השכיח במחוזותינו כשקבע: “אני בעד ליברליזציה בכלכלה. אני משום מה נגד ליברליזציה אצל הערבים”. ביקורת עצמית השמיע דווקא שמואל טולדיאנו, היועץ לענייני ערבים, שהצביע על קיומן של שתי אסכולות בסוגיה הערבית וביקר את זו המובילה, הרואה בכל בעיה חברתית תית כבעיה ביטחונית. עמדתו היתה במיעוט.

לאורך הדיון חזרה ועלתה סוגיית מדיניות גירוש אזרחים פלסטינים מתחומי המדינה. המחקר ההיסטורי, הנדרש לתיעוד היסטורי, יודע לקבוע שמדיניות ותוכניות ממשיות לגירושם של אזרחים ערבים שלטו בקרב חלק ממקבלי ההחלטות עד מלחמת סיני ב-1956. עיון בפרוטוקול מלמד שרעיונות דומים המשיכו להתרוץ צץ גם בשנות ה-60. ראובן אלונג, סמנכ”ל מינהל מקרקעי ישראל, גוף הממלא היום תפקיד מרכזי בשימור האפליה בחלוקת קרקעות בארץ, דיבר בגילוי לב וקבע ש”באופן תיאורטי”, אם היינו יכולים לנהוג כרצוננו “מה היינו חפצים לעשות?”. הוא גם השיב: “חילופי אוכלוסייה”.

לדבריו, הוא “די אופטימי, שיבוא יום, בעוד 10, 15 או 20 שנה, כאשר תהיה סיטואציה כזאת, עם מלחמה או דבר מה דומה למלחמה, כאשר הפתרון היסודי יהיה עניין של העברת הערבים. אני חושב שכמטרה סופית צריכים לחשוב על זה”.

נציג המשטרה אהרון שלוש דיבר גם הוא על “הגירה” ומיד פירש ש”בעסק הזה, יש לנו יהודי אשר הצליח וגירש עיר שלמה (לאחר סיום המלחמה), את מגדיל ב-1949-1950”. הוא העיד על ניסיונו ליצור “אווירה של הגירה ביפרי”, אבל לדבריו לא ניתן להתלות היום בתוכניות כאלו.

הרמלין, ראש השב”כ, החזיק כאחרים בדיון בהשקפה ש”המיעוט הערבי” לא יהיה נאמן למדינה אף פעם. לדבריו, “הפתרון או היה לגרש את הערבים”, אולם היום זהו “פתרון שכולנו מכירים אותו (אבל) שהוא איננו מעשי”. הרמלין ציין ש”יש לי כמה מחשבות” – הוא לא פירט – כדי “למנוע את גידול חלקם של הערבים” במדינה. את עזרא דנין, יועץ לענייני ערבים במשרד החוץ ואדם שעסק בסוגיה זה עשרות שנים, לא עניין רק חוסר המציאותיות של תוכניות “הגירה” שרבות, אלא גם סוגיות מתחום המוסר. “איך נפנה לעזרת העולם הזה שאנו וקוקים לו, בעוד שאנו עושים מעשים שהפשיסטיים או האיננים עושים אותם?” הוא תהה איך הממשלה תוכל לקבל “הצעה שטנית” על “חילופי אוכלוסייה” והבהיר ש”לחילופי אוכלוסייה לא מגיעים מתוך רוחחה. לחילופי אוכלוסייה מגיעים על ידי זה שמביאים את הדבר לידי זה”.

משנת 1948 ועד 1966 הממשל הצבאי היה הורוע המרכזית לדיכויים של האזרחים הפלסטינים. מאיר עמית, ראש המוסד, חשב שהמדיניות בפועל מנומסת מדי. לדבריו, יש לנקוט “יד קשה, אבל לא חצי הדרך”. עמית גרס ש”יש לנו שוט, עושים בו רעש גדול”, אבל “מכים באוויר ומתחת לפני השטח הכל צומח”. הוא סיכם: “בבקשה, אם שוט – להכות”. ורבין, מפקד הממשל הצבאי ואחד “המומחים” בארץ ל”בעיה הערבית”, לא היה מאלה שדיברו סחור־סחור. הוא הסביר את הבעיה הניצבת לפני השלטון היהודי: “הערבים של היום אינם הערבים שהיו לפני 17 שנים. דור המדבר הולך ומת. אלה שהצקנו להם, אלה של־קחנו להם את בתיהם, אלה הם הטובים, איתם אנו מסתדרים”. לדבריו המושל, הגרועים ביותר הם אלה שנולדו באזור מחצית שנות ה-40. הוא דיבר נכוחה: “אנו גירשנו כחצי מיליון ערבים, שרפנו בתים, שדדנו קרקעותיהם – מבחינתם – לא החורנו אותן, לקחנו קרקעות... אנו רוצים להגיד לעצמנו ‘אתם הערבים תשמחו על מה שאנו עושים’, (אבל) את הקרקעות שדדנו וממשיכים לשדוד, ומבחינתנו זאת ‘גאולת הגליל’”. לדבריו, “ליצור קטסטרופה מלחמתית” שבצלה יגורשו הערבים “זה לא בא בחשבון” ואין לדעת מה יוליד העתיד.

“קל לנטרל את האוכלוסייה הערבית באמצעות המשטר החמולתי. סטרוקטורה זו נוחה לנו”

לא כל המשתתפים בדיון החזיקו בעמדה זו, אבל ניכר שרובם הסכימו ש”לא מדברים על שוויון”. דנין, לדוגמה, היה ביקורתי כלפי העמדה המבדלת שנקטה בדיון. ואילו שמואל בן דור, המשנה למנכ”ל משרד ראש הממשלה, תהה “איך אנו יכולים לדבר על כל האמצעים שדובר עליהם כאן ובאותו הזמן לדבר על אמצעים שיש בהם משום יחס צודק לאזרח”.

ורבין הדף את הביקורת על קשיחותו של הממשל הצבאי והרחיב את היריעה: “אם מישוהו מציק לערבים הרי זו מדינת ישראל... היישוב והמוסדות הם האנטישמיים הכי גדולים כלפי הבעיה הערבית... אם יש מישוהו שמתאכזר בנר שא הערבי, זה היישוב כולו... היישוב מציק לו ויציק לו עוד הרבה שנים”.

שנה וחצי לאחר קיומו של הדיון, בדצמבר 1966, בוטל הממשל הצבאי. ביטול הממשל אמנם הוביל להסרת חלק מהמגבלות והפיקוח שהוטלו על אזרחי ישראל ולהגברת השוויון בין האזרחים היהודים והפלסטינים במדינה – אבל לא היה בכך די. ניכר שרבים בציבור היהודי חשבו שעם ביטולו המוצדק של הממשל הגיעה לקצה המדיניות המבדלת כלפי האזרחים הערבים. לא כך היה ולא כך הווה. בפועל, התפיסה שביטאו ראשי מערכת הביטחון ממשכה להגדרת את יחסה של המדינה אל אזרחיה הפלסטינים. נותר רק להמתין עשרות שנים כדי לדעת מה חושבים על הפלסטינים ראשי מערכת הביטחון של ימינו. ■

אדם רו הוא חוקר במכון עקבות לחקר הסכסוך הישראלי-פלסטיני.